

Quantitative and Qualitative Analysis of Trust Components and the Reinforcement of Social Capital in Surah Al-Ahzab

(Received: 2025-01-26 Acceptance: 2025-02-24)

Soheila Pirouzfard¹

Abstract

Strengthening social capital and its key components, such as trust, cohesion, and participation, remains a pressing concern for societies worldwide and is frequently discussed among contemporary policymakers. This article employs both qualitative and quantitative analysis to explore the components of trust and the reinforcement of social capital in Surah Al-Ahzab. Surah Al-Ahzab, revealed in Medina, refers to the tumultuous period of the Battle of the Confederates, highlighting some of the challenges faced by Muslims against various tribal coalitions and emphasizing the importance of unity and solidarity. By examining the social, ethical, and political themes in Surah Al-Ahzab, this research aims to identify key factors that contribute to enhancing social capital and trust. The analysis reveals that this surah emphasizes principles such as honesty, loyalty, commitment, obedience to leadership, leadership characteristics, familial virtues, communal modesty, brotherhood, optimism, trust in God, and faith as trust-building components. An examination of the frequency of key terms related to social relationships in this surah indicates that leadership attributes, trust in God, faith, honesty, and maintaining modesty and privacy in social interactions are the most prevalent components.

Keywords: Surah Al-Ahzab, Social trust, Content analysis, Social capital

مطالعات قرآنی و حدیثی
و فصلنامه‌ها

دوره سوم

شماره دوم

پیاپی: ۶

پاییز و زمستان

۱۴۰۳

1. Associate Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. spirouzfard@um.ac.ir

تحلیل کمی و کیفی مؤلفه‌های اعتماد و تقویت سرمایه اجتماعی در سوره احزاب

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۶)

سهیلا پیروزفر^۱

چکیده

کشف راه‌های تقویت سرمایه اجتماعی و مهم‌ترین مؤلفه‌های سازنده آن یعنی اعتماد، انسجام و مشارکت همواره از موضوعات مورد نیاز جوامع؛ و مطرح میان سیاستمداران در جهان معاصر است. این مقاله به روش تحلیل کیفی و کمی به مؤلفه‌های اعتماد و تقویت سرمایه اجتماعی در سوره احزاب، پرداخته است. سوره احزاب، در مدینه نازل شده و به دوران پر التهاب جنگ احزاب اشاره می‌کند از این رو به برخی از چالش‌های مسلمانان در برابر ائتلاف قبایل مختلف و اهمیت اتحاد و همبستگی اشاره دارد. با بررسی موضوعات اجتماعی، اخلاقی و سیاسی سوره احزاب این پژوهش به دنبال شناسایی مؤلفه‌های کلیدی مؤثر بر تقویت سرمایه اجتماعی و اعتماد است. نتایج تحلیل نشان می‌دهد این سوره بر اصولی چون صداقت، وفاداری، تعهد، تبعیت از رهبری، ویژگی‌های رهبر و خانواده او، رعایت عفاف در اجتماع، اخوت، حسن ظن، توکل و خداابوری به عنوان مؤلفه‌های اعتمادساز تأکید می‌کند. بررسی فراوانی واژگان کلیدی مرتبط با روابط اجتماعی در این سوره نشان می‌دهد ویژگی‌های رهبری، توکل و خداابوری، صداقت و حفظ عفاف و حریم در روابط اجتماعی به ترتیب پربسامدترین مؤلفه‌ها هستند.

کلید واژه‌ها: سوره احزاب، اعتماد اجتماعی، تحلیل محتوا، سرمایه اجتماعی

سوره احزاب سی و سومین سوره قرآن کریم است و از آن جا که به واقعه نبرد احزاب یا خندق اشاره کرده است باید نزول آن را بعد از سال چهارم یا پنجم هجری دانست. نبرد احزاب میان مسلمانان و سپاهییانی از یهود، منافقان و قبایل متحد با قریش و بت پرستان بود. به علاوه این سوره نیز مانند بسیاری دیگر از سوره های قرآن موضوعات متنوعی را در بر دارد که از جمله به آیه تطهیر، تساوی زن و مرد در کسب فضایل و رسیدن به جایگاه قرب الهی و خاتمیت نبی اکرم (صلوات الله علیه) می توان اشاره کرد. این سوره به وقایع جنگ احزاب اشاره کرده و از این رو نام سوره به احزاب شهرت یافته است؛

سوره احزاب به چالش های مسلمانان در برابر ائتلاف قبایل مختلف اشاره دارد و بر اهمیت اتحاد و مقاومت تأکید می کند.

پژوهش حاضر به روش تحلیل کمی و کیفی به موضوعات اجتماعی و عوامل تقویت اعتماد و سرمایه اجتماعی در این سوره پرداخته است.

سوره احزاب نیز مانند بسیاری از سوره های مدنی قرآن کریم، به موضوعات اجتماعی، سیاسی و اخلاقی در جامعه اسلامی پرداخته است. بر اصول اخلاقی نظیر صداقت، وفاداری و حمایت متقابل که به ایجاد یک جامعه منسجم و مسئولیت پذیر کمک می کند، تأکید کرده است. هم چنین به جنبه های مختلف زندگی اجتماعی مسلمانان پرداخته و راهنمایی هایی برای رفتار فردی و جمعی ارائه می دهد. از این رو می تواند به عنوان یک منبع الهام بخش برای مسلمانان در مواجهه با چالش ها و بحران های اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد.

در آیاتی از این سوره به روابط اجتماعی و برخی از احکام آن اشاره شده است از جمله به مسائل مربوط به حضور اجتماعی و حقوق زنان، ازدواج، طلاق، تربیت کودک، ویژگی های رهبر و مدیریت جامعه و نقش رهبری پیامبر اکرم (ص) در شرایط بحرانی اشاره کرده است و به مسلمانان یادآوری می کند که مسئولیت های اخلاقی و اجتماعی خود را به درستی انجام دهند.

گفتنی است تاکنون علاوه بر مقالات و کتابهایی که روش تحلیل محتوا و کارکرد آن را بیان کرده اند؛ مقالاتی در باره تحلیل محتوای متون مختلف، نامه ها و خطبه های نهج البلاغه به روش تحلیل کمی و کیفی نوشته شده است که از جمله می توان به:

- مقاله: الزامات ایفای مسئولیت اجتماعی در قرآن کریم با محوریت سوره مزمل؛
فاضله میرغفوریان و مریم برادران حقیر،

- مقاله: تحلیل محتوای پیمان های سیاسی خداوند در خطاب های قرآن؛

نویسندگان: اصغر هادوی کاشانی و حنان عبیدی

– مقاله: تبیین شیوه‌های تربیتی امام‌رضا «علیه‌السلام» در راستای ایجاد سبک زندگی اسلامی بر مبنای تحلیل محتوای دعا‌های صحیفه رضویه؛ محمد جانی پور، علی سروری مجد

– مقاله: تحلیل محتوای روایت رضوی درباره ویژگی‌ها و شاخصه‌های امامت از کتاب الحجج کافی؛ فتحیه فتاحی زاده و مریم احدیان اشاره کرد.

– درباره سرمایه اجتماعی و راه کارهای تقویت آن و مؤلفه‌های اعتماد در قرآن هم مقالاتی نوشته شده است که :

– تحلیل خاستگاه شکل‌گیری مفهوم اعتماد اجتماعی در دنیای مدرن و مقایسه آن با اندیشه قرآنی؛ سهیلا پیروزفر، حسن نمکی

– بررسی نقش و تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در تقویت سرمایه اجتماعی؛ سهیلا پیروزفر و سیما جوینی پور

از جمله آن هاست ولی تاکنون مقاله‌ای که به سوره احزاب و مؤلفه‌های اجتماعی مستخرج از آن به روش تحلیل کیفی و کمی پرداخته باشد؛ نوشته نشده است.

این مقاله به تحلیل مؤلفه‌های اجتماعی در سوره احزاب به روش تحلیل محتوای کمی و کیفی پرداخته است. از میان سوره‌های قرآن سوره احزاب به عنوان نمونه

انتخاب شد؛ به دلیل این که این سوره در فضای پس از هجرت بر پیامبر اکرم (ص) نازل شده که تشکیل حکومت و اصلاح روابط اجتماعی در دستور کار قرار گرفته است.

سوره احزاب به فضای پر التهاب جنگ احزاب و به بحران‌های حاصل از شایعه پراکنی و تفرقه افکنی و جنگ با سران قریش و یهود بعضی از قبایل که موقعیتی

بحرانی ایجاد کرده؛ اشاره می‌کند. تحلیل این سوره با این روش علاوه بر این که خود می‌تواند رویکردی تفسیری به شمار آید؛ به استخراج راه‌حل‌های قرآن در حل

بحران‌های اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی کمک کند.

۱. مفاهیم

۱-۱ سرمایه اجتماعی

– درباره مفهوم سرمایه اجتماعی با ابهام و تعدد در تعریف مواجهیم تشخیص بهترین تعریف هدف این مقاله نیست، اما به دلیل آشنایی با جایگاه اعتماد در مباحث مرتبط

با سرمایه اجتماعی و تبیین نسبت اعتماد با آن ناگزیریم تعریفی را انتخاب کنیم:

عنوان «سرمایه در حوزه اجتماعی» در آثار کسانی مانند مارکس وجود داشته است؛ ولی چارچوب و اساس این بحث را باید در آثار «رابرت پاتنام» و «جیمز کلنن» جستجو

کرد. (افتخاری؛ ۱۳۹۰، ص ۱۴) کلمن بسیار از اصطلاح سرمایه اجتماعی استفاده کرده است. وی سرمایه اجتماعی را منابع و انرژی‌های نهفته در جامعه می‌داند که فعال شدن ارتباطات در میان مردم را سبب می‌شود. این منابع اعتماد، همدلی، تفاهم و ارزش‌های مشترکی است که شبکه انسانی و اجتماعی را به هم متصل می‌کند و امکان انجام کار دسته جمعی را فراهم می‌سازد. (کلمن، ۱۳۷۷؛ ص ۴۶)

سرمایه اجتماعی به دارایی‌هایی از یک جامعه اشاره می‌کند که باعث تسهیل کنشگری و دسترسی جامعه به هدف‌هایی می‌شود که در غیاب آن یا غیر قابل دستیابی است یا هزینه زیادی را بر جامعه تحمیل می‌کند و می‌تواند سطح روابط را از فردی به روابط اجتماعی ارتقاء دهد. (کلمن، ۱۳۸۴؛ ص ۵۴)

سرمایه اجتماعی با دو عنصر اساسی ساختار اجتماعی و کنش‌های کنشگران پیوند می‌خورد. (کلمن، ۱۳۷۷؛ ص ۴۶) نقش گروه‌های نخستین مانند خانواده، دوستان، همسایگان و محله در تولید سرمایه اجتماعی اهمیت ویژه‌ای دارد. عناصر اساسی سرمایه اجتماعی تعهد و اعتماد متقابل، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، احساس تعلق، صداقت و تعاملات و شبکه‌های اجتماعی هستند که به وسیله این عناصر جامعه را در به ثمر رساندن اهداف متعالی کارآمد می‌کند، اهدافی که بدون این سرمایه دست یافتنی نبود.

پاتنام سرمایه اجتماعی را اساس هویت، شناسایی و اعتبار جامعه دانسته که از طریق اعتمادسازی، مردم را به تعاملات و تعلقات اجتماعی، برای رسیدن به اهداف مشخصی، ترغیب می‌کند؛ و در نهایت منافع متقابل آنان را تأمین خواهد کرد. از نظر وی، اعتماد و ارتباط متقابل اعضا در شبکه، به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به توسعه سیاسی و اجتماعی در سیستم‌های مختلف سیاسی مطرح است. (پاتنام، ۱۳۶۰؛ دموکراسی و سنت‌های مدرن، ص ۳۸)

فرانسیس فوکویاما نیز سرمایه اجتماعی را هنجارهایی بیان می‌کند که موجب ترویج همکاری دو یا چند فرد می‌شود. مشارکت در ارزش‌ها و هنجارها به خودی خود باعث تولید سرمایه اجتماعی نمی‌شود چرا که این ارزش‌ها ممکن است ارزش‌های منفی باشند. گاهی گروه‌ها و تشکل‌هایی بر مبنای پیوند و همکاری شکل می‌گیرند که نه تنها موجب همبستگی و انسجام در جامعه نمی‌شوند بلکه بالعکس تنفر و شکاف در جامعه ایجاد می‌کنند. (بو روئستاین، ۱۳۹۳؛ ص ۱۷۷) این هنجارها باید باعث ایجاد و افزایش همکاری در گروه شوند بنابراین با فضایل سنتی چون درستکاری، وفای به عهد، معتمد بودن در انجام وظیفه، روابط متقابل و نظایر اینها مرتبط‌اند. (فوکویاما، ۱۳۸۴؛ ص ۱۷۰)

از نظر فوکویاما کارکرد سرمایه اجتماعی و بازدهی آن در سطح جامعه مطرح است. به علاوه، او کارکردهای سرمایه اجتماعی کلان را تقویت دموکراسی پایدار با تقویت جامعه مدنی می‌داند. (همان)

بنا بر تعاریف فوق، مؤلفه همکاری، مشارکت و اعتماد به عنوان مقصد و منتهای سرمایه اجتماعی در نظر گرفته شده است.

۱-۲ اعتماد:

اعتماد در زبان فارسی به معنای اطمینان، وثوق، تکیه کردن، واگذاشتن کار و باور و اعتقاد به فردی به کار رفته است.

«اعتماد انتظاری است که در یک اجتماع منظم، صادق و دارای رفتار تعاونی خود را نشان می‌دهد» (انجمن جامعه‌شناسی ایران، ۱۳۸۳؛ ص ۳۰۶)

میان اعتماد و استواری و قوام جامعه، ارتباط تنگاتنگی برقرار است. در هر جامعه‌ای که اعتماد میان اعضای آن رخت ببندد آرامش هم رخت بر می‌بندد. این موضوع در میان عالمان دینی هم مد نظر بوده است. شهید مطهری، اعتماد اجتماعی را به منزله «احساس آرامش» و «سکون نفس» از ناحیه افراد جامعه برای یکدیگر دانسته و ضمن جاری دانستن آن، هم در روابط بین افراد و هم در روابط بدنه جامعه با حاکمیت سیاسی، بر اهمیت اعتماد در قوام بخشیدن به انسجام جامعه تأکید کرده است. (مطهری، بی تا، ج ۱، ۴۷۴)

آیه‌الله مکارم شیرازی «همکاری و اعتماد متقابل» میان افراد یک جامعه را اساس زندگی اجتماعی دانسته است که اگر پایه‌های آن متزلزل شود چیزی جای آن را نمی‌گیرد. (مکارم شیرازی، بی تا، ج ۲، ص ۴۴۹ و ۴۵۰)

از جمله مسائل مهمی که باعث اعتماد می‌شود تعهدات اخلاقی و آگاهی از بنیان‌های اخلاقی فرد معتمد است. بنابراین خوش بینی یا «حسن ظن» به دیگران در ارتباطات اجتماعی که در قرآن کریم بدان سفارش شده هرگز به معنای اطمینان بی‌چون و چرا به دیگران و ساده لوحی نیست. قرآن کریم همواره بر تقویت آگاهی در تعامل با دیگران تأکید کرده است تا باورها (حسن ظن) را آگاهانه برگزینند و از اعتماد به دشمن و خوش بینی مضر و پیروی کورکورانه از باورها بر حذر می‌دارد.

۲. تحلیل کمی

روش تحلیل محتوا از جمله روش‌های تحقیق روی متن است که در آن به معنا در کنار شمارش و ارزیابی داده‌های کمی اهمیت می‌یابد و با تحلیل کلمات به کار

۱. انجمن جامعه‌شناسی ایران، مسائل اجتماعی ایران (مجموعه مقالات)، ص ۳۰۶.

رفته و استخراج شبکه مضمونی و راهیابی به تحلیل کیفی متن، معنا و مفهوم بدست می‌یابد. تحلیل محتوا روش معتبر شناسایی و جمع‌آوری اطلاعات، الگوها، قالب‌ها و ایده‌ها است که به منظور تحلیل متن انجام می‌شود. برخی از دانشمندان مهم‌ترین رهاورد تحلیل محتوا را کشف این نکته دانسته‌اند که چه کسی چه چیزی را به چه کسی چگونه و چرا منتقل می‌کند. (کیوی و کامنهود؛ ۱۳۸۱، ۲۲۲)

تحلیل کمی بر بررسی و ارزیابی و شمارش تعداد و فراوانی و بسامد عناصر خاصی در یک متن یا مجموعه داده‌ها متمرکز است. داده‌هایی که بر ایجاد نگرش مثبت در مخاطب تأثیر گذار است. هدف اصلی تحلیل کمی، با تکیه بر داده‌ها، شناسایی الگوها و روندهای تکراری در متن و بازنمایی دقیق پیام‌های یک محتوا به صورت طبقه‌بندی و دسته‌بندی شده است. از فواید تحلیل به این روش نظم و قابلیت تعمیم و تکرارپذیری آن است، بدین معنا که نتایج تحلیل کمی، قابلیت تکرار و بررسی توسط محققان دیگر را دارند. در زیر به طور خلاصه مراحل اصلی تحلیل کمی بیان می‌شود:

۱-۲. تعیین واحد تحلیل:

- واحد تحلیل: انتخاب واحدهای مورد بررسی که ممکن است شامل کلمات، جملات، پاراگراف‌ها یا مفاهیم کلی باشند.
- دسته‌بندی‌ها: شناسایی دسته‌بندی‌ها و کدهایی که برای تحلیل محتوا استفاده می‌شوند.

۲-۲. شمارش و فراوانی:

شمارش عناصر کلیدی: محاسبه تعداد و فراوانی عناصر کلیدی در متن. این عناصر ممکن است کلمات کلیدی، عبارات خاص یا موضوعات معین باشند. تکرار کلمات و عبارات: شناسایی و شمارش تعداد تکرار کلمات و عبارات خاص در متن.

۳-۲. طبقه‌بندی و گروه‌بندی:

- طبقه‌بندی داده‌ها: گروه‌بندی کدهای مشابه و مرتبط به دسته‌های بزرگ‌تر برای شناسایی الگوها و روندها.
- رسم نمودارها و جداول: نمایش داده‌ها به صورت نمودارها و جداول برای تحلیل و تفسیر بهتر.

۲-۴. تحلیل و تفسیر داده‌ها:

تحلیل داده‌های کمی: تحلیل نتایج به دست آمده از شمارش و فراوانی داده‌ها برای شناسایی الگوها و روندها. تفسیر نتایج: بررسی نتایج و یافتن معانی و مفاهیم پنهان در داده‌ها.

۳. تحلیل کمی سوره احزاب

برای تحلیل سوره احزاب، می‌توان به چندین جنبه کلیدی اشاره کرد که شامل موضوعات اجتماعی، سیاسی و اخلاقی است. این سوره در مدینه نازل شده و به تعداد آیات ۷۳ آیه

تعداد کلمات حدود ۱,۲۰۰ کلمه

مسائل مربوط به جامعه اسلامی آن زمان پرداخته است.

- آیات کلیدی آیات مرتبط با جنگ (آیات ۹-۲۷)، اخلاق (آیات ۳۰-۳۵)، حقوق و حضور زنان (آیات ۲۸-۲۹) ۳

نکات اخلاقی تأکید بر صداقت، وفاداری و تعهد، حمایت از یکدیگر تأثیرات اجتماعی: تأکید بر ساختار خانواده، حقوق زنان، حفظ عفاف و حریم در روابط، و نقش رهبری

پیام‌های کلیدی: اتحاد مسلمانان در برابر تهدیدات، هوشیاری در برابر شایعه‌سازی، توکل بر خدا، اهمیت رهبری در بحران‌ها، ضرورت درس و عبرت گرفتن از حوادث جنگ

- تعیین واحد تحلیل: انتخاب آیات به عنوان واحدهای تحلیل.

- شمارش و فراوانی: شمارش تعداد آیات مرتبط با موضوعات اجتماعی و فراوانی کلمات کلیدی مانند: «جنگ» «تفرقه» «رهبری و حکومت» «حقوق زنان» «پیامبر»، «خانواده»، «ایمان و تقوا». «وفاداری و پایبندی به عهد و پیمان» مسئولیت‌های اجتماعی

- طبقه‌بندی و گروه‌بندی: گروه‌بندی آیات مرتبط با موضوعات مختلف اجتماعی مانند روابط خانوادگی، اخلاقیات اجتماعی، حاکمیت، روابط و مسئولیت‌های اجتماعی.

- تحلیل و تفسیر داده‌ها: تحلیل نتایج به دست آمده از شمارش و فراوانی آیات و کلمات کلیدی و تفسیر آن‌ها.

۳-۱. تحلیل کمی موضوعات اجتماعی در سوره احزاب

در این بخش، تعداد واژگان و عبارات کلیدی مرتبط با روابط اجتماعی در سوره

احزاب بررسی می شود. بدین منظور به عنوان مثال واژگان و مفاهیمی که به اعتماد اشاره دارند، استخراج و فراوانی آن‌ها بررسی می شود. سوره احزاب به مجموعه‌ای از موضوعات اجتماعی و روابط انسانی پرداخته و توصیه‌هایی برای تقویت سرمایه اجتماعی ارائه می دهد. با رعایت این اصول و دستورات الهی، مسلمانان می توانند جامعه‌ای پایدارتر و منسجم‌تر بسازند. از ۷۳ آیه این سوره ۴۴ آیه شامل مسائل و موضوعات اجتماعی است که حدود ۶۰ درصد است؛

آیات ۹ تا ۲۷-۶-۲۱-۳۵-۳۶، ۴۵-۴۶-۵۶-۵۸، ۵۹-۶۰-۶۲-۷۰ و ۷۱: ۷۳ از این میان آیات ۹ تا ۲۷ به موضوع جنگ احزاب، آیه ۶ به روابط خانوادگی؛ آیه ۵۰. ۵۵ روابط خانوادگی و محارم رعایت اخلاق اجتماعی: آیه ۲۱، ۳۰ تا ۳۵-۳۶، مسئولیت‌های اجتماعی: ۳۵-۳۶، ۵۸-۵۶،

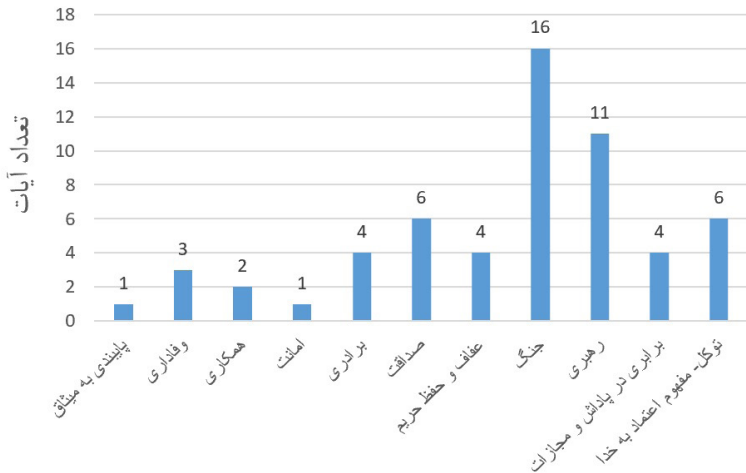
حضور اجتماعی و رعایت حجاب و پوشش زنان به هنگام حضور در برابر نامحرم: آیه ۵۹،

حقوق زنان (آیات ۲۸-۲۹) رفتار اجتماعی با زنان ۴ آیه: مراد شده با زن نامحرم آیات؛ ۵۳ پابندی به عهد آیه ۶؛ هوشیاری در برابر تفرقه و شایعه پراکنی و تهدیدها، آیه ۱۱ و ۱۲ و ۶۰، ۷۳ حفظ صداقت و راستگویی در روابط با دیگران و وفاداری و حمایت از دیگران آیه ۶۰ و ۶۲، و رعایت تقوا و جانب حق را گرفتن آیه ۶۰ و ۶۲، پرهیز از تهمت و افترا

اهمیت رهبری در بحران‌ها: ۲ پیام کلیدی جدول زیر نمونه‌ای از این تحلیل کمی است: واژه یا مفاهیم کلیدی مرتبط با اعتماد:

آیات مرتبط	فراوانی	واژه یا مفهوم
۶	۱	پابندی به میثاق
آیات ۱۰، ۱۱، ۱۲	۳	همکاری
آیات ۶-۲۳	۲	وفاداری
آیه ۷۲	۱	امانت
آیات ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸	۴	برادری
آیات ۷، ۲۴، ۲۵، ۳۵، ۳۶	۶	صداقت
آیات ۳۲-۳۳-۳۴-۵۹	۴	عفاف و حفظ حریم
آیات ۹ تا ۲۷	۱۶	جنگ

واژه یا مفهوم	فراوانی	آیات مرتبط
رهبری	۱۱	آیات ۱-۲-۴۰-۵۰-۲۱-۵۳-۵۶-۷۱-۶۹-۵۹
برابری در پاداش و مجازات	۴	۷۳-۵۸-۳۶-۳۵
توکل - مفهوم اعتماد به خدا-	۶	۱-۹-۱۷-۳۹-۴۸-۶۲

نمودار فراوانی مؤلفه‌های اعتماد در سوره احزاب

۲-۳. تحلیل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در سوره احزاب

روش تحلیل محتوا یک روش تحلیل کیفی است که برای بررسی و تحلیل محتوای متون مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف در تحلیل محتوای کیفی، تبدیل نظام مند حجم زیادی از متن به خلاصه‌ای سازمان یافته و مختصر است. «پژوهشی برای توصیف عینی، سیستماتیک و کمی محتوای آشکار پیام» (برلسون؛ ۱۹۵۹، ص ۱۸، به نقل از کریپیندورف، ۱۳۷۸، ص ۲۶) تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش پژوهشی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام مند، شناسه‌بندی و مضمون‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست. این روش به سه مرحله اصلی تقسیم می‌شود:

۳-۲-۱. مرحله پیش تحلیل:

در این مرحله، محقق هدف و موضوع تحقیق را تعیین کرده و متون مورد بررسی را جمع‌آوری می‌کند. مهم‌ترین مراحل این بخش شامل:

* **تعیین واحد تحلیل:** انتخاب واحدهای مورد بررسی که ممکن است شامل کلمات، جملات، پاراگراف‌ها یا مفاهیم کلی باشند.

* **تعیین دسته بندی ها:** شناسایی دسته بندی ها و کدهایی که برای تحلیل محتوا استفاده می شوند.

۳-۲-۲ مرحله تحلیل:

این مرحله شامل رمزگذاری، طبقه بندی و تفسیر محتوا است. مهم ترین مراحل این بخش شامل:

* **رمزگذاری:** اختصاص کدها به واحدهای تحلیل بر اساس دسته بندی های تعیین شده در مرحله پیش تحلیلی. در این مقاله با توجه به عناوین مشخص و محدود، کد گذاری ضرورتی ندارد.

* **طبقه بندی:** گروه بندی کدهای مشابه و مرتبط به دسته های بزرگ تر.
* **تفسیر:** تحلیل و تفسیر داده های رمزگذاری شده و یافتن الگوها، روندها و معانی پشت محتوا.

۳-۲-۳ مرحله پسا تحلیل:

در این مرحله، بعد از نتیجه گیری، نتایج به دست آمده تحلیل می شوند. مهم ترین مراحل این بخش شامل:

* **تفسیر نهایی:** بررسی و تفسیر نتایج و یافتن رابطه ها و الگوها.
* **نظارت بر نتایج:** بررسی صحت و اعتبار نتایج به دست آمده.
این روش مخصوصاً در تحقیقات کیفی که به تحلیل مفاهیم و معانی عمیق نیاز دارند، بسیار مفید است.

۴. تحلیل کیفی سوره احزاب:

در تحلیل کیفی موضوعات اجتماعی در سوره احزاب، مراحل تحلیل محتوا شامل موارد زیر خواهد بود:

* **پیش تحلیل:** جمع آوری آیات مرتبط با موضوعات اجتماعی - اعتماد و سرمایه اجتماعی - و تعیین واحدهای تحلیل (مثلاً آیات و مفاهیم).
* **تحلیل:** استخراج پیام های آیات مرتبط با موضوعات اجتماعی مانند روابط خانوادگی، اخلاقیات اجتماعی و مسئولیت های اجتماعی؛ طبقه بندی کدهای مشابه به دسته های بزرگ تر؛ و تفسیر محتوا
* **پسا تحلیل:** تفسیر نهایی و بررسی الگوها و معانی به دست آمده در یک جدول.

۴-۱. پیش تحلیل:

کلیدواژه های مرتبط با سرمایه اجتماعی اعتماد، انسجام، مشارکت و همکاری و... است:

۴-۱-۱. اعتماد:

اعتماد به عنوان یکی از پایه‌های اصلی سرمایه اجتماعی در سوره احزاب مطرح شده است. اعتماد به خدا و توکل و اعتماد به رهبر جامعه و اطاعت از او و صداقت و راستی و وفاداری به عهد برای اعتماد سازی در روابط بین افراد بسیار مهم تلقی می‌شود. آیات مختلف این سوره بر اهمیت وفاداری و صداقت در روابط اجتماعی تأکید دارند. مثال: آیه ۲۳ به وفاداری مؤمنان اشاره می‌کند که نشان دهنده و عامل اعتماد متقابل است.

۴-۱-۲. همکاری و همبستگی

سوره احزاب بر اهمیت همکاری میان مسلمانان تأکید دارد. این همکاری به تقویت روابط اجتماعی و ایجاد حس همبستگی کمک می‌کند. مثال: آیات ۱۰ تا ۱۲ به همکاری مسلمانان در مواجهه با تهدیدات اشاره دارد.

۴-۱-۳. برادری اسلامی

مفهوم برادری اسلامی به عنوان یک اصل بنیادین در جامعه اسلامی مطرح شده است که موجب تقویت پیوندهای اجتماعی می‌شود. مثال: آیات ۱۵ تا ۱۸ بر اتحاد و برادری میان مسلمانان تأکید دارند.

۴-۱-۴. صداقت

صداقت یکی دیگر از مؤلفه‌های کلیدی سرمایه اجتماعی است که موجب اعتماد میان افراد می‌شود. مثال: آیات ۲۴ تا ۲۶ بر ضرورت صداقت در روابط تأکید دارند.

۴-۲ تحلیل:

تحلیل کیفی موضوع اعتماد در سوره احزاب

سوره احزاب به عنوان یکی از سوره‌های مدنی قرآن، موضوعات مهمی چون روابط اجتماعی، عدالت، هوشیاری مردم، وحدت و امنیت را مورد توجه قرار می‌دهد که همگی بر پایه اعتماد اجتماعی بنا شده‌اند.

بی‌اعتمادی یکی از چالش‌های مهم در همه جوامع و جهان معاصر است. اعتماد بین مردم با یکدیگر و با حکومت‌ها در ایجاد انسجام جامعه و قوام حکومت‌ها تأثیر به‌سزایی دارد؛ اعتماد زمینه‌ساز ایجاد شبکه‌های اجتماعی قوی‌تر و همکاری‌های مؤثرتر است، به همین دلیل گفته شده افزایش اعتماد، بهره‌وری در خدمات و تولید و مشروعیت حکومت‌ها را افزایش می‌دهد و هر چه میزان بی‌اعتمادی سیاسی بیشتر شود، نارضایتی بیشتر می‌شود و اعضای جامعه خواهان تغییر سیستم سیاسی

و حکومتی خواهند شد و کل نظام سیاسی در معرض فروپاشی قرار می‌گیرد. اعتماد اجتماعی به روابط فردی و انسجام اجتماعی کمک می‌کند و احساس امنیت و رضایت را در جامعه تقویت می‌کند. (ردادی، ص ۱۷۳) هر چه اعتماد بیشتر باشد زمینه همکاری و مشارکت، امنیت و آرامش اجتماعی بیشتر فراهم می‌شود.

۴-۲-۱ مؤلفه های اعتماد در سوره احزاب:

در سوره احزاب از پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) به عنوان رهبر جامعه به عنوان الگویی معتمد که باید به او تاسی کرد یاد شده است. این که تبعیت از او خیر دنیا و آخرت را در پی دارد. (احزاب ۲۱) در قرآن کریم آیات دیگری نیز وجود دارد که پیامبر اکرم (صلوات الله علیه) را به عنوان رهبر یک نظام سیاسی معرفی کرده است. تشویق پیامبر بر محبت و مدارا با اطرافیان (آل عمران/۱۵۹) که موجب جذب مردم به سمت پیامبر (صلوات الله علیه) می‌شود. توصیه به توکل بر خدا و تبعیت از وحی (احزاب/۷ و ۲) و عدم تبعیض بین اعضای جامعه در مقامات اخروی (احزاب/۳۵، حجرات/۱۳، جمعه/۶ و بقره/بقره/۹۴) و مقامات دنیوی (آل عمران/۷۵ . حجرات/۱۳) همگی جزو توصیه‌های قرآن در ایجاد اعتماد در سطح عمومی و حکمرانی است.

- حسن ظن

قرآن کریم، پیوندها و تعاملات مردم را مبتنی بر حسن ظن توصیف کرده و توصیه می‌کند که حسن ظن داشتن به جامعه ایمانی باید محور ارتباط قرار گیرد. در همین راستا، قرآن به صورت کلی ابتدا به رفتار صادقانه (احزاب/۸) و به دور از دروغ و ریا سفارش کرده و از ظنّی که به گناه (سوء ظن) بینجامد، نهی می‌کند (حجرات/۱۲). قرآن از سوء ظن به خدا پرهیز داده (احزاب/۲۴-۱۰) اما خوش بینی ساد لوحانه و زودباوری را نیز نکوهیده دانسته از جمله به شدت اجتماع مؤمنان را از پذیرش شایعات و سخنان گفته شده در حق جامعه ایمانی برحذر می‌دارد. (احزاب/۶۰) و به روابط برادرانه توصیه می‌کند. در سوره احزاب عناصر دیگری وجود دارد که گرچه به خودی خود اعتمادزا نیستند ولی با توجه به جایگاه آنها در جامعه، عمل آنها می‌تواند مولد اعتماد یا سلب اعتماد باشد.

به عنوان مثال در این سوره وقتی به اتحاد و دسیسه احزاب و گرد هم آمدن سپاه عظیم برای جنگ با مسلمانان اشاره کرده است خداوند متعال از ترسی که در دل مؤمنان بود پرده بر می‌دارد؛ ترس از دست دادن جان در جهاد و ایستادگی مقابل با کفار و ظن و تردیدهایی که پس از شکست در جنگ، نسبت به حقانیت اسلام و بی اعتمادی به وعده پیروزی خداوند برایشان پیش آمد:

به عنوان مثال در این سوره آن جا که نحوه ورود دشمنان به میدان، دیدن قدرت جنگی عظیم آنان و نگرانی شدید عده‌ای از مسلمانان را در این فضا ترسیم می‌کند:

إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (احزاب/۱۰)

«زمانی که از بالا و از پایین [لشکرگاه] تان به سویتان آمدند، و آن گاه که دیده-ها [از شدت ترس] خیره شد و جان‌ها به گلو رسید و به خدا آن گمان‌ها [ی ناروا] را [که خود می-دانید] می بردید.»

هنالك ابئلى المؤمنون وزلزلوا زلزالا شديدا (احزاب/۱۱)
و اذ يقول المنافقون و الذين في قلوبهم مرض ما وعدنا الله و رسوله الا غرورا (احزاب/۱۲)

خداوند در مقابل این احساس خطر و تزلزل برخی از مؤمنان پاسخ می‌دهد که اگر از مرگ یا کشته شدن فرار می‌کنید به حال شما سودی نخواهد داشت و در این صورت جز بهره کمی از زندگانی دنیا نخواهید گرفت. (احزاب/۱۶) بگو چه کسی می‌تواند شما را در برابر اراده خدا حفظ کند (احزاب/۱۷) مشابه این مفهوم در سوره آل عمران آمده است که شما اگر در خانه باشید و مرگ مقدر شما باشد در همان بسترهای آرامش نیز به قتلگاه می‌روید (آل عمران/۱۵۴).

مرحوم طبرسی یکی از شقوق این گمان بد را بی‌اعتمادی برخی از مؤمنان به خدا و اعتقاد آنان بر این که خداوند وعده‌های فریب دهنده داده است، می‌داند، که در آیه ۱۲ سوره احزاب این سخن از زبان منافقان جاری شده و ترس از مرگ و شکست باعث بهانه تراشی‌هایی برای فرار از جنگ شده است. در این موقعیت نیز آیات از امدادهای الهی از جمله فرستادن جنود نامرئی و باد و طوفان علیه کافران (احزاب/۹) به عنوان عوامل تسکین دهنده مخاطره‌های جهاد در جنگ خندق یاد کرده است.

در بیان مؤلفه‌های اعتماد به نظر می‌رسد می‌توان به مفاهیم ثبوت، استحکام و امنیت که در این آیات نیز بدان اشاره شده توجه کرد؛ در آیات جنگ احزاب به وجود رعب و وحشتی که موجب سستی آنان شده (احزاب/۱۱-۱۲-۱۳) در مقابل اطمینان و استحکام قلبی مؤمنان (احزاب/۲۳) که ناشی از خوش بینی و توکل آنان به خداوند است، اشاره شده، همچنین از استحکام و ثبات قدم مؤمنان به واسطه امدادهای الهی در این جنگ سخن گفته (احزاب/۹-۱۷) که نقطه مقابل سستی و تنازع و تزلزل در امور (احزاب/۱۱) است. خوش بینی به خدا و توکل به او در همه امور یکی از توصیه‌های قرآن در افزایش اعتماد است.

- توکل:

قرآن کریم برای کاهش این مخاطرات، به قدرت و اراده الهی در انجام امور اشاره و از طرفی به ضرورت توکل و تکیه به خدا در همه امور توصیه کرده است (احزاب/۱-۲-). تعبیر دیگر قرآن برای دلگرمی به مؤمنان ناظر به عاقبت نیکوی هر دو طرف (پیروزی یا شهادت) در ورود به جهاد است. (احزاب/۸-۲۴) در سوره احزاب بارها به این نکته توجه داده شده است. (۳-۱۰-۲۵-۳۷-۳۸-۳۹-۴۸-...) هر کار خیری انجام دهند در جهاد فی سبیل الله شرکت کنند و کشته شوند خدا آنان را کافی است. (احزاب/۲۵) توکل به خدا باعث می شود افراد احساس کنند که در برابر مشکلات و چالش‌ها تنها نیستند و کار خوبشان را خداپاداش می دهد حتی اگر کسی نبیند و این احساس امنیت مشارکت و انسجام و اعتماد میان اعضای جامعه را محکم تر می کند. وقتی افراد به یکدیگر اعتماد کنند، روابط اجتماعی مستحکم تری شکل می گیرد.

افراد دارای توکل و اعتماد به خدا تمایل بیشتری به همراهی، کمک و مشارکت در فعالیت های اجتماعی دارند زیرا به پاداش الهی ایمان دارند. توکل به خدا، ارزش های اخلاقی مانند صداقت، وفای به عهد، تعاون و مشارکت در امور اجتماعی را به همراه دارد. ارزش هایی که روابط فردی را تقویت می کند و اعتماد اجتماعی از طریق این ارزش ها تقویت می شود.

- خانواده

آیاتی دیگر از این سوره ناظر به توجه دادن زنان پیامبر (صلوات الله علیه) به نقش اجتماعی شان و تأثیری که بر رسالت پیامبر می گذارد است؛ یکی از عوامل اعتماد اجتماعی به حکومت و رهبران جامعه اعتماد به خانواده آن هاست. رهبرانی که خانواده هایی با ارزش های مثبت دارند، معمولاً در تعاملات خود با مردم بیشتر باعث اعتمادسازی و تقویت روابط اجتماعی می شوند. این رهبران می توانند با رفتارهای خود، فرهنگ اعتماد را در جامعه گسترش دهند و می توانند با حمایت قوی از سوی خانواده خود در فعالیت های اجتماعی و فرهنگی به صورت موفق مشارکت کنند. رهبرانی که خانواده سالمی دارند بیشتر مورد اعتماد و در نتیجه تبعیت قرار می گیرند و رابطه همدلانه بیشتری میان مردم با آنان برقرار می شود. این مشارکت ها بر سرمایه اجتماعی تأثیر بسزایی دارد و باعث ایجاد حس تعلق و همبستگی در جامعه می شود.

نمونه آن آیات ۳۰ تا ۳۴ سوره احزاب است که صراحتاً به زنان پیامبر تأکید می کند که جایگاه و نقش اجتماعی شما با بقیه زنان یکسان نیست (احزاب/۳۲)، و اگر گناهی مرتکب شوند دو برابر مجازات خواهند شد (احزاب/۳۰) در این سوره اشاره

دوره سوم
شماره دوم
پیاپی: ۶
پاییز و زمستان
۱۴۰۳

به این نکته شده که انتظارات هنجاری از زنان پیامبر (صلوات الله علیه) بیشتر است. سراغ متاع دنیوی رفتن و برای منافع مادی اقدام کردن شایسته آنان نیست. (احزاب/ ۲۸) و ممکن است خطای آنها به موجب جایگاه اسوه‌ای و الگویی که دارند، سبب سلب اعتماد مردم از آموزه‌های الهی پیامبر شود و تأثیر سلبی بر ماهیت رسالت نبوی در اجتماع بگذارد. و عمل صالح آنان هم به همین دلیل باعث ایجاد همدلی و همکاری اجتماع خواهد بود و پاداش مضاعفی خواهد داشت.

- صداقت

صداقت را می‌توان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های اعتمادسازی در روابط اجتماعی دانست.

دروغ و فریبکاری ریشه اعتماد در جامعه را می‌خشکاند. وقتی افراد احساس کنند که دیگران با آنها صادق نیستند، تمایل کمتری به برقراری ارتباط و همکاری و مساعدت خواهند داشت.

این نوع از معنای صدق و راستی را می‌توان در تقابلی که بین واژه صادق با واژه‌های کفر و منافق در آیات رخ داده، بهتر دید:

لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ اللَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (احزاب/ ۲۴)

لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا (احزاب/ ۸).

همنشینی صدق و کفر نشان می‌دهد مراد از صادقین تنها صدق در گفتار نیست و گرنه بهتر بود از واژه کاذبین در مقابل آن استفاده کند. خداوند متعال صادقان را به سبب آن که قول و فعلشان یکی است پاداش می‌دهد و منافقان و کفار را که قول و فعلشان متفاوت است عذاب خواهد داد.

- وفای به عهد

وفای به عهد برای ایجاد جو اعتماد و اطمینان در رابطه میان افراد و روابط اجتماعی مطلوب لازم و ضروری است. بدون وفای به عهد نگرانی و مخاطره زندگی در جامعه بیشتر میشود و در نتیجه اطمینان بین مردم تضعیف می‌شود. آیات قرآن مؤمنان را به این اصل حیاتی در جلب اعتماد اجتماعی توجه داده است: خداوند متعال به رعایت و عمل به تعهد و عقودی که با دیگران می‌بندیم امر کرده است:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ (مائده/ ۱) و وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا (اسراء/ ۳۴)

و در سوره احزاب وفای به عهد را جزو ویژگی نیکان معرفی کرده است.
(احزاب/۲۳-۶)

وفای به عهد از مؤلفه‌های مهم در ایجاد و تقویت اعتماد و سرمایه اجتماعی است. با پایبندی به تعهدات، افراد می‌توانند روابط مستحکم‌تری برقرار کنند که تقویت سرمایه اجتماعی و همبستگی در جامعه را باعث می‌شود. بنابراین، ترویج فرهنگ وفای به عهد نه تنها یک وظیفه اخلاقی بلکه یک نیاز اساسی برای توسعه جوامع سالم و پایدار است.

- برادری

در سوره احزاب می‌توان مؤلفه‌های دیگری یافت که می‌تواند موجد اعتماد یا سلب اعتماد باشد.

به عنوان مثال خداوند در مواجهه با یتیمانی که پدرانشان ناشناخته هستند از تعبیر "فإخوانکم فی الدین" (احزاب/۵) استفاده کرده است که نشانگر توجه به ایجاد الفت و اعتماد توسط مسلمانان در جوامع بیرونی است:

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فِإِخْوَانُكُمْ فِی الدِّینِ وَمَوَالِیکُمْ... (احزاب/۳۳)

«آنها را به نام پدرانشان بخوانید که این کار نزد خدا عادلانه تر است و اگر پدران آنها را نمی‌شناسید آنها برادران دینی و موالی شما هستند» (ترجمه مکارم)

زمانی که مسلمانان خود را به عنوان برادران دینی یکدیگر ببینند، تمایل بیشتری به همکاری و مشارکت در امور اجتماعی خواهند داشت. این نوع اعتماد باعث افزایش همبستگی می‌شود. افراد با اطمینان می‌دانند که در زمان نیاز تنها نیستند و برای حل مشکلاتشان حمایت می‌شوند. باور به اخوت، ارزش‌هایی مانند همراهی، حمایتگری و دغدغه‌مندی نسبت به مسائل اجتماع، همکاری، صداقت، و وفای به عهد در جامعه را تقویت می‌کند و روابط را بهبود می‌بخشد.

- رعایت حقوق

رعایت نکردن حقوق و بی‌توجهی به کرامت زنان می‌تواند منجر به بی‌اعتمادی و انتشار یأس در جامعه شود. اگر زنان به عنوان نیمی از افراد جامعه از یک سو و عامل اثر گذار بر نیم دیگر از افراد اجتماع از سوی دیگر احساس کنند که مورد تبعیض یا بی‌احترامی قرار گرفته‌اند، تمایل کمتری به مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی خواهند داشت. این بی‌اعتمادی می‌تواند بر روی روابط خانوادگی و اجتماعی تأثیر منفی بگذارد. زنان اثرگذار در جامعه در تقویت و تربیت نسلی اثرگذار مؤثرند.

در آیه ۳۵ سوره احزاب خداوند متعال از مردان و زنان جداگانه با توصیف‌های ده گانه

مشابهی یاد کرده که شامل مسلمانان، مؤمنان، قانتین، صادقین، صابریین، خاشعین، متصدقین، صائمین، حافظین فروج و ذاکرین خدا می‌شود. و آنان را در رسیدن به مغفرت و اجر الهی برابر دانسته است. این وعده به نوعی تشویق برای رعایت اصول اخلاقی و دینی است. در آیه ۴۹ این سوره به رفتار شایسته و به دور از هر نوع حب و بغضی با زنان مطلقه سفارش شده است. یعنی در مدیریت بحران به هم خوردن نظام خانواده هم رعایت اخلاق و ممانعت از آزار و اذیت و تجاوز به حقوق آنان، رکن اساسی آموزه‌های اسلامی است. زنان مطلقه را به طرز شایسته ای رها کنید و به صورت صحیحی از آنها جدا شوید. (سراج جمیل) به معنی رها ساختن توأم با محبت و احترام، و ترک هر گونه خشونت و آزار و ظلم و ستم و بی احترامی است.

آیات (۳۲ تا ۳۴ و ۵۰ - ۵۳ - ۵۵) حجاب و حفظ حریم در مرادوه با نامحرم به عنوان نشانه‌ای از عفت و پاکدامنی، می‌تواند به ایجاد اعتماد در روابط میان افراد، احساس امنیت و آرامش کمک کند.

خداوند متعال در این آیات به منظور ارتباط سالم و ماندگار در روابط اجتماعی میان محرم و نامحرم تفکیک قائل شده است. رعایت حریم‌ها علاوه بر حفظ کرامت زن، حس امنیت، کاهش مفاسد فردی و اجتماعی، استحکام خانواده‌ها و افزایش مسئولیت‌پذیری در جامعه خواهد شد. این حفاظت عزت نفس زنان را تقویت می‌کند، چرا که باعث می‌شود که آنها بر اساس ارزش‌های درونی خود قضاوت شوند نه ظاهر و جذابیت‌های جنسی.

این عوامل همگی در شکل‌گیری اعتماد و انسجام میان اعضای خانواده و جامعه‌ای سالم‌تر و پایدارتر مؤثرند و با ایجاد مرزهای مناسب در ارتباطات اجتماعی و پرهیز از معاشرت‌های بی‌قید و بند، امنیت اجتماعی را افزایش می‌دهد. حفظ عفاف فضای امنی برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی فرهنگی و اقتصادی ایجاد می‌کند. مشارکت در فضایی امن و همراه با آرامش یکی از مؤلفه‌های اساسی در تقویت سرمایه اجتماعی به شمار می‌آید و موجب افزایش حضور آن‌ها در عرصه‌های مختلف می‌شود.

۴-۳ پسا تحلیل

مؤلفه	تحلیل کیفی	فراوانی	آیات مرتبط
اعتماد	اعتماد به عنوان پایه‌ای برای روابط اجتماعی و همکاری مؤثر میان افراد.	۳	آیات ۲۳، ۲۴، ۲۵
وفاداری	وفاداری به عهدها و پیمان‌ها به عنوان اصول اساسی در روابط اجتماعی.	۳	آیه ۲۳-۱۵-۶

آیات مرتبط	فراوانی	تحلیل کیفی	مؤلفه
آیات ۱۰، ۱۱، ۱۲	۴	اهمیت همکاری میان مسلمانان در مواجهه با چالش‌ها و تقویت روابط اجتماعی.	همکاری
آیات ۱۸-۵	۲	مفهوم برادری به عنوان اصل بنیادین در جامعه اسلامی که موجب تقویت پیوندهاست.	برادری اسلامی
آیات ۲۴، ۲۵، ۲۶	۳	صداقت به عنوان ارزش کلیدی که موجب اعتماد و روابط پایدار می‌شود.	صداقت
آیات ۱-۲-۳-۴-۳۶، ۲۱، ۵۰-۶	۷	نقش پیامبر اکرم (ص) به عنوان رهبر جامعه اسلامی در هدایت، مدیریت بحران‌ها و تقویت همبستگی اجتماعی.	رهبری و مدیریت
آیات ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۶۰	۴	تأکید بر اتحاد و همکاری مسلمانان در برابر تهدیدات خارجی و داخلی.	همبستگی اجتماعی
آیات ۲۸، ۲۹، ۳۳، ۳۲، ۵۹، ۵۵	۶	توجه به حقوق زنان، حفظ کرامت آنان و رعایت عفاف برای حضور برابر نامحرم	حقوق زنان و رعایت ضوابط حضور در برابر نامحرم

توضیحات جدول:

اعتماد: این مؤلفه نشان‌دهنده اهمیت اعتماد در ایجاد روابط اجتماعی و همکاری مؤثر است.

وفاداری و وفاداری: به عهدها و پیمان‌ها به عنوان یک اصل اخلاقی در روابط اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است.

همکاری: تأکید بر اهمیت همکاری میان مسلمانان در مواجهه با چالش‌ها و بحران‌ها.

برادری اسلامی: مفهوم برادری به عنوان یک اصل بنیادین که موجب کاهش اختلافات و تقویت روابط می‌شود.

صداقت: ضرورت صداقت در روابط اجتماعی که موجب افزایش اعتماد می‌شود.

رهبری و مدیریت: نقش پیامبر اکرم (ص) در هدایت جامعه اسلامی و تقویت همبستگی اجتماعی یکی از نکات برجسته سوره احزاب است.

همبستگی اجتماعی: اتحاد مسلمانان در برابر دشمنان خارجی (مانند جنگ احزاب) و تهدیدات داخلی (مانند شایعه‌سازی منافقان) مورد تأکید قرار گرفته است.

حقوق زنان: توجه ویژه به جایگاه زنان در جامعه اسلامی از جمله رعایت عفاف در خانه و حفظ حریم در هنگام ارتباطات اجتماعی با نامحرم و حفظ کرامت

آن‌ها و برابری زن و مرد در تکالیف و رسیدن به اجر و پاداش الهی
صداقت: ضرورت راستگویی در روابط انسانی برای ایجاد اعتماد پایدار.
هوشیاری در بحران‌ها: رعایت اخلاق و مقابله با شایعه‌پراکنی و تفرقه‌افکنی که
 می‌تواند اعتماد و سرمایه اجتماعی را تضعیف کند.

نتایج:

مقاله حاضر به تحلیل کیفی و کمی مؤلفه‌های اعتماد و تقویت سرمایه اجتماعی در سوره احزاب پرداخته و نشان داده است که این سوره به عنوان یک منبع غنی از آموزه‌های اجتماعی، سیاسی و اخلاقی، نقش بسزایی در شکل‌دهی به روابط انسانی و تقویت همبستگی اجتماعی و ایجاد جامعه‌ای آرمانی ایفا می‌کند. با بررسی آیات مختلف این سوره، مشخص شد که اصولی چون الگوگیری از رهبر، وفای به عهد، توکل، صداقت، همکاری، برادری اسلامی حفظ حریم، عفاف، هوشیاری در برابر شایعات و سستی‌ها مورد تأکید قرار گرفته‌اند. این اصول نه تنها به ایجاد اعتماد کمک می‌کنند که زمینه‌ساز تقویت سرمایه اجتماعی نیز می‌شوند. تحلیل کمی نشان داد که از مجموع ۷۳ آیه سوره احزاب، ۴۴ آیه به موضوعات اجتماعی اختصاص دارد که نشان‌دهنده اهمیت این موضوعات در متن سوره است. همچنین، بررسی فراوانی واژگان کلیدی مرتبط با اعتماد و سرمایه اجتماعی نشان‌دهنده توجه ویژه قرآن به این مفاهیم در تشکیل جامعه آرمانی است و حاکی از تأثیر آن‌ها را بر زندگی اجتماعی مسلمانان است.

سوره احزاب با تأکید بر ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی، مانند امنیت خاطر، صداقت، امانت‌داری و خیرخواهی؛ تعهد و شایستگی‌های فردی می‌تواند به عنوان الگویی برای مسلمانان در مواجهه با چالش‌ها و بحران‌های اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. آموزه‌های این سوره نه تنها به تقویت اعتماد میان افراد کمک می‌کند بلکه زمینه‌ساز ایجاد جامعه‌ای متعهد و همدل خواهد بود. بنابراین، ترویج آموزه‌های این سوره در جوامع اسلامی می‌تواند به ارتقاء سطح سرمایه اجتماعی و بهبود روابط انسانی منجر شود.

علاوه بر راهکارهای ایجاد و تولید اعتماد، بحث در باره سطوح اعتماد (درون‌گروهی و برون‌گروهی) نیز در قرآن قابل ردیابی است؛ آموزه‌های قرآن ناظر به رابطه اخوت بین مؤمنان، لزوم حسن ظن و خوش‌بینی، توکل به خدا، عدم اتخاذ دوست و همراز از کفار، همگی به جهت استحکام پیوندهای درونی میان مؤمنان و ارتقای اعتماد درون‌گروهی است.

فهرست منابع:

۱. افتخاری، اصغر، «جامعه، دولت و سرمایه اجتماعی در جمهوری اسلامی»، مقدمه کتاب نظریه اعتماد سیاسی تالیف محسن ردادی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰ ش.
۲. انجمن جامعه شناسی ایران، مسائل اجتماعی ایران (مجموعه مقالات)، تهران: آگاه، ۱۳۸۳ ش.
۳. بوروشتاین، دام‌های اجتماعی و مساله اعتماد، ترجمه لادن رهبری و همکاران، تهران: آگه، ۱۳۹۳ ش.
۴. پاتنام، روبرت، دموکراسی و سنت‌های مدرن (سرمایه اجتماعی و سنت‌های مدنی در ایتالیای مدرن)، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران: انتشارات روزنامه سلام، ۱۳۸۰ ش.
۵. جمعی از نویسندگان، در جستجوی اعتماد اجتماعی در ایران، تهران: ترجمه و نشر کتاب پارسه، ۱۳۹۹ ش.
۶. ردادی، محسن، نظریه اعتماد سیاسی (با تاکید بر گفتمان اسلامی)، تهران: دانشگاه امام صادق (ع) ۱۳۹۰ ش.
۷. فوکویاما فرانسیس، «سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی»- سرمایه اجتماعی اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، به کوشش کیان تاجبخش، تهران: انتشارات شیرازه، ۱۳۸۴ ش.
۸. فوکویاما، فرانسیس، اعتماد: فضائل اجتماعی و خلق سعادت، ترجمه سید علیرضا بهشتی، نشر روزنه، ۱۴۰۱ ش.
۹. فوکویاما، فرانسیس، پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلام عباس توسلی تهران: جامعه ایرانیان، ۱۳۷۹ ش.
۱۰. کلمن، جیمز، «نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی»- سرمایه اجتماعی اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، به کوشش کیان تاجبخش، تهران: انتشارات شیرازه، ۱۳۸۴ ش.
۱۱. کلمن، جیمز، بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، ۱۳۷۷ ش.
۱۲. کیوی، ریمون و کامپنهود لوک وان؛ روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران، انتشارات توتیا، چ ششم ۱۳۸۱
۱۳. مطهری، مرتضی، یادداشت‌های استاد مطهری، انتشارات صدرا: کتابخانه مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، بی تا
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امیرالمومنین علیه السلام، تهیه و تنظیم جمعی از فضلاء، دارالکتاب الاسلامیه، تهران ۱۳۸۶ ش.

References:

1. Eftekhari, Asghar. "Society, State, and Social Capital in the Islamic Republic," Introduction to The Theory of Political Trust by Mohsen Radaadi. Tehran: Imam Sadegh University, 1390 SH.
2. Iranian Sociological Association. Social Issues of Iran (Collection of Articles). Tehran: Agah, 1383 SH.
3. Putnam, Robert. Democracy and Modern Traditions (Social Capital and Civic Traditions in Modern Italy).
4. Translated by Mohammad Taqi Delforouz. Tehran: Salam Newspaper Publications, 1380 SH.
5. Various Authors. In Search of Social Trust in Iran. Tehran: Parseh Book Translation and Publication, 1399 SH.
6. Rothstein, Bo. Social Traps and the Problem of Trust. Translated by Ladan Rahbari et al. Tehran: Agah, 1393 SH.
7. Radaadi, Mohsen. The Theory of Political Trust (With Emphasis on Islamic Discourse). Tehran: Imam Sadegh University, 1390 SH.
8. Tabarsi, Abu Ali Fadl ibn Hasan, Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Quran; Dar al-Ma'rifa - Beirut, Lebanon, 1408 AH.
9. Fukuyama, Francis. "Social Capital and Civil Society." In Social Capital, Democracy, and Development. Translated by Afshin Khakbaz and Hassan Pouyan. Edited by Kian Tajbakhsh. Tehran: Shirazeh Publications, 1384 SH.
10. Fukuyama, Francis. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. Translated by Seyyed Alireza Beheshti. Tehran: Rowzaneh, 1401 SH.
11. Fukuyama, Francis. The End of Order: Social Capital and Its Preservation. Translated by Gholam Abbas Tavassoli. Tehran: Iranian Society, 1379 SH.
12. Coleman, James. "The Role of Social Capital in Creating Human Capital." In Social Capital, Democracy, and Development. Translated by Afshin Khakbaz and Hassan Pouyan. Edited by Kian Tajbakhsh. Tehran: Shirazeh Publications, 1384 SH.
13. Coleman, James. Foundations of Social Theory. Translated by Manouchehr Sabouri. Tehran: Nashr-e Ney, 1377 SH.
14. Boudon, Raymond and Luc Van Campenhoudt. Research Methods in Social Sciences. Translated by Abdolhossein Nikgozar. Tehran: Tootia Publications, 6th ed., 1381 SH.
15. Motahhari, Morteza. Notes of Professor Motahhari. Sadra Publications: Computer Research Center of Islamic Sciences Library, n.d.
16. Makarem Shirazi, Naser. The Message of Amir al-Mu'minin (AS). Compiled and edited by a group of scholars. Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiyah, 1386 SH..